

Генеральное Консульство Республики Таджикистан в г. Алматы
Комитет по делам молодежи и спорта
при Правительстве Республики Таджикистан
Факультет философии и политологии КазНУ имени аль-Фараби
Факультет географии и природопользования КазНУ имени аль-Фараби

«ТӘЖІКІСТАН ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ҒАЛАМДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУДЕГІ РӨЛІ: СУ
– ТІРШЛІК КӨЗІ»

атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции

«РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА ТАДЖИКИСТАНА В РЕШЕНИИ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ:
ВОДА- ИСТОЧНИК ЖИЗНИ»

MATERIALS

International scientific and practical conference

«THE ROLE OF THE PRESIDENT OF TAJIKISTAN IN SOLUTION OF GLOBAL ISSUES:
WATER IS THE SOURCE OF LIFE»

АЛМАТЫ 2019 Ж.

Генеральное консульство Республики Таджикистан выражает Вам свое почтение и имеет честь пригласить Вас на научно-практическую конференцию на тему: **«Роль Президента Таджикистана в решении глобальных проблем: вода – источник жизни»**.

Учитывая высокую значимость водных ресурсов в мире и Центрально-Азиатском регионе, работа конференции будет сфокусирована на обсуждении актуальных глобальных и региональных аспектов водной проблематики, а также роли Президента Таджикистана Эмомали Рахмона в ее решении. В ходе работы конференции предполагаются выступления экспертов по экономическим, экологическим, политическим, правовым и социальным аспектам темы, в которых будут рассматриваться вопросы по водной безопасности: от решения существующих проблем до регионального сотрудничества и дипломатии.

Конференция состоится **13 декабря 2019 г. в 10:00 в конференц-зале Научной библиотеки КазНУ им.аль-Фараби, находящегося по адресу: г. Алматы, ул. Тимирязева,71.**

Для принятия участия необходимо отправить Ф.И.О. (полностью), контактные данные на электронный адрес: **khaibullina.zhaniya@gmail.com**. Для получения подробной информации просим смотреть Приложение 1 к настоящему письму.

Организационный взнос с участников конференции не взимается.

Окончательное формирование списка участников состоится: **11.12.2019 г.**

Количество мест ограничено.

Организаторы Конференции

Генеральное Консульство Республики Таджикистан в г. Алматы

Комитет по делам молодежи и спорта при Правительстве Республики Таджикистан

Факультет философии и политологии КазНУ имени аль-Фараби

Факультет географии и природопользования КазНУ имени аль-Фараби

стать сотрудничество в сфере образования и культуры устойчивого водопользования и водопотребления». Слова главы Республики Таджикистан, уважаемого Э.Рахмона, направлены на создание благоприятных условий в процессе реформирования сектора водопользования, начатые в Республике Таджикистан еще в конце прошлого столетия и до настоящего времени планомерно реализуемые для создания механизмов удовлетворения потребности населения в питьевом и сельскохозяйственном водопользовании. Важным винтиком в системе механизмов должны занимать объединения водопользователей, деятельность которых направлена на упорядочении общественных отношений в сфере сельскохозяйственного водопотребления. Наши научные выводы склонны выделить новый вид юридических лиц с правом заниматься коммерческой деятельностью – потребительские кооперативы – при этом сохраняя некоммерческий статус, что является временным компромиссом в период отсутствия права частной собственности на природные ресурсы.

Мы отмечаем важность политики Правительства Республики Таджикистан и лично главы государства Основателя мира и национального единства - Лидера нации Эмомали Рахмона в сфере упорядочения общественных отношений сельскохозяйственного водопользования. Как справедливо отмечено в выступлении Президента Республики Таджикистан: «Низкий коэффициент полезного действия (КПД) оросительных систем в регионе (меньше 51%), огромные потери воды на полях, неэффективная система управления водой на различных уровнях, отсутствие экономических механизмов управления при дефиците водных ресурсов с каждым годом усугубляют водную проблему в регионе»⁸. При этом, шаги по реформированию следует предпринимать поэтапно – от процесса пилотирования на отдельных участках бассейна рек в Таджикистане до планомерного внедрения принципов на территории всей страны.

ҒТАМР 37.27.33

геогр.ғыл.канд. Мусина А.К.
PhD докторант Шайбек А.Д.

Шу-Талас су шаруашылық алабының сумен қамтамасыз етілуі

⁸ Выступление на пленарном заседании Конференции ООН по устойчивому развитию, 21.06.2012, Бразилия, из официального сайта Президента Республики Таджикистан
<http://www.prezident.tj/ru/node/2136>

Түйін сөздер: су алу, су тұтыну, айырымдық интеграл қисығы, қамтамасыздық қисығы, су қойма, табиғи және бұзылған кезең.

Қазақстан су ресурстарына бай емес және олар оның аумағында біркелкі бөлінген, олардың басым бөлігі мұхитқа шыға алмайтын ағынсыз ішкі бассейндерге жатады. Қазақстанның су ресурстары шектеулі, кеңістік пен уақытта біркелкі бөлінбеген, едәуір дәрежеде ластанған. Су ресурстарының едәуір бөлігі қоршаған табиғи ортаның ажырамас бөлігі болып табылады. Тұщы судың негізгі қорлары жер үсті және жер асты көздерінде шоғырланған.

Шу-Талас өзендері алабы Қырғызстан және Қазақстан – екі шектес мемлекеттің аумағында орналасқан. Бассейн аумағының негізгі бөлігі (73%) шөлдер мен жартылай шөлдер аймағында жатыр. Ағындының қалыптасу ауданы Қырғызстанның таулы аймақтары, ал Қазақстанда тек ағындының таралу ауданы орналасқан. Алаптың шегінде қалыптасатын жиынтық су қоры 5,10 км³ құрайды, оның 1,38 км³ жергілікті ресурстар және 3,72 км³ қоры Қырғызстан аумағынан келеді. Қалған су ресурстары жер бетінде өзендерде – 59 %, көлдерде – 6 %, су қоймаларда – 8 % шоғырланған. Ағынды қар, жаңбыр және жерасты суларымен толығады. Жылдық ағындының 14,8 % – көктемде, 58,3 % – жаз-күз айларында, 26,9 % қыста байқалады. Өзендердің су режимі шілде тамыз айларында суы тасып, желтоқсан наурыз су сабасына түседі. Өзен ағындысы реттелген және табиғи режимі бұзылған. Қазіргі уақытта алап аумағында жиынтық пайдалы көлемі шамамен 849 млн. м³ болатын 35 суқойма бар, олар ауыл шаруашылық қажеттіліктер мен малды суаруға пайдалынады. Қоректену көздеріне байланысты өзендерді бірнеше топтарға жіктеді. Бұл тақырып аясында көптеген маңызды ғылыми жұмыстар жүргізілген, атап айтқанда, Э.М. Ольде коп, Л.К. Давыдов [1].

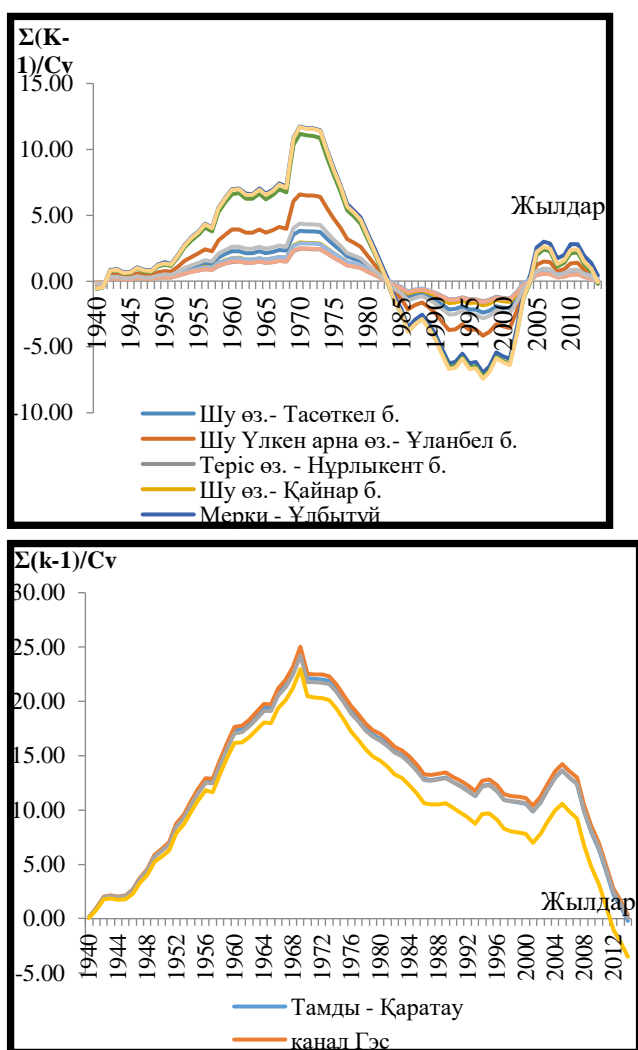
Шу-Талас өзені алабының ағындысы шаруашылықтың әртүрлі салаларында кеңінен қолданылады. Осы мақсатта көптеген өзендерге ірі су қоймалар мен шағын тоғандар салынған. Бірақ аталған су нысандары су объектісінің гидрологиялық режимінің өзгеруіне алып келеді. Шу-Талас өзені алабында жалпы республикалық меншікке тиесілі 41 су қойма бар (5 ірі, 36 кіші). Ал коммуналдық меншікке тиесілі 111 суқойма және 80 тоған, жеке меншілікке тиесілі 9 су қойма, 5 тоған салынған [2].

Шу-Талас өзендері алабына қатысты көпжылдық бақылау деректері аталған ауданда «Беткі сулар ресурстары», «Негізгі гидрологиялық сипаттамалар», «Көпжылдық ағынды мәліметтері» (Многолетние данные о режиме и ресурсах поверхностных вод суши, 2005: 80), Гидрологиялық жылнамалар (Ежегодные данные о режиме и ресурсах поверхностных вод суши, 2011: 70) бойынша жинақталды. Жинақталған мәліметтер ұзақтығы әр түрлі болғандықтан, есептік кезең ретінде 1971-2014 жылдар таңдалып алынды. Аталған кезеңде әрекет етуші гидрологиялық бекеттер саны 171-ден 14-ке дейін кеміген. Бастапқы мәліметтердің негізгі кемшіліктері – бақылау бекеттер санының аздығы. Бақылау қатарларының біртектілігін сақтау үшін бақылау қатары барынша толық 14 бекет бойынша зерттеудің нәтижелері қарастырылды. Ең алғашқы бекет 1912 жылы ашылған және қазіргі уақытқа дейін жұмыс жасайды.

Өзен сулылығын анықтау үшін гидрологиялық мәліметтерді пайдалана отырып түрлі қамтамасыздықтағы ағындының ықтимал мәндері есептелді.

Интегралды қисықтарды қолдану арқылы әр түрлі аудандардағы өзендер ағындысының циклдық тербелістерін зерттеуге көмектеседі. Ағындының синхронды немесе асинхронды болу дәрежесі корреляцияның көмегімен анықталады. Сонымен қатар, өзендердің салыстырмалы сулылық немесе байланыс коэффициенттері арқылы қарапайым тәсілмен де анықтауға болады.

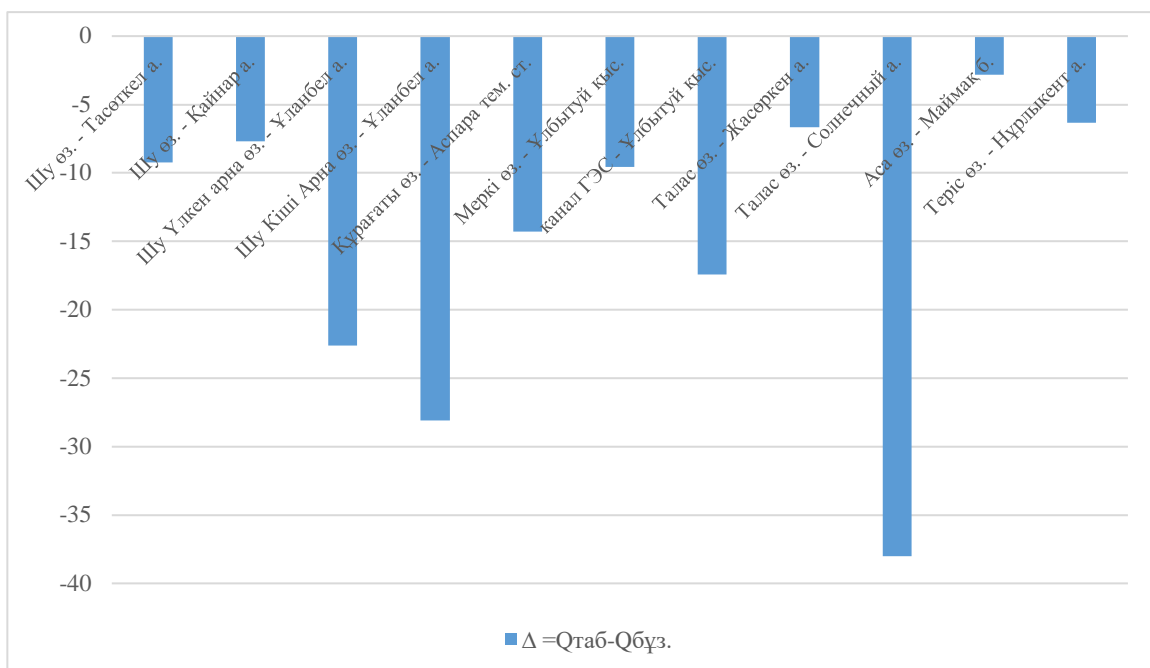
Айырымдық интеграл қисықтары жекелеген салыстырмалы қысқа уақыт кезеңдері ағындысының тербелісін есепке алады. Айырымдық интеграл қисықтары жекелеген кезеңдердің сулылығын айқындауға мүмкіндік береді және өзендер ағындысының тербелісін анықтайды Шу-Талас өзені алабының көпжылдық ағынды тербелісін анықтау барысында, Шу өз. – Тасөткел а., Шу өз. – Қайнар а., Шоқпақ өз. – Жұрымбай а., Шу Кіші арна өз. – Ұланбел а., Шу Үлкен арна өз. – Ұланбел а., Меркі өз. – Ұлбытұй қыс., Талас өз. – Жасөркен а., Терісөз. – Нурлыкент а., Құрағаты өз. – Аспара тем. ст., Аса өз. – Маймак тем. ст. бекеттерінде 1940 жылдардан бастап су ағындысы көтерілген, 1969 жылы ең жоғары шамасына жеткен, 1969-1974 жылдар аралығында аталған бекеттер бойынша жоғары ағынды мөлшері сақталды. 1975-1997 жылдарда су ағындысының бірқалыпты төмендеуі байқалып, 1997-2005 жылдары су ағындысының молайды, ал 2005 жылдан қазіргі уақытқа дейін өзендер ағындысының төмендеуі орын алуда. Шу-Талас алабы өзендерінің айырымдық интеграл қисығы 1-суретте келтірілген [3-5].

Сурет 1 – Өзендердің айырымдық интеграл қисықтары

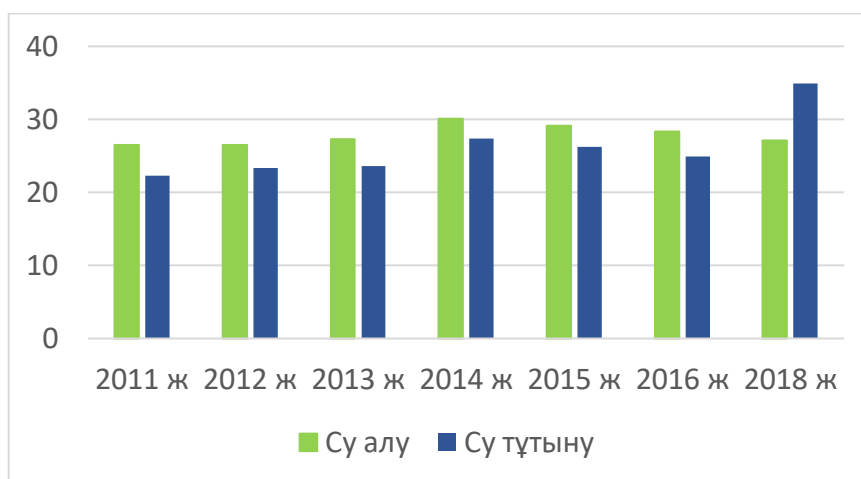
Шу-Талас өзені алабының гидрологиялық мәліметтерін пайдалана отырып ағындының түрлі қамтамасыздықтағы ықтимал мәндері 3 кезең (толық, табиғи, бұзылған) бойынша есептелді. 50 пайыздық қамтамасыздық мән 2 жылда бір қайталанатын орташа жылдық мәнді көрсете алады. Бұл мәнді сол алапқа тиесілі қалыпты мән деп қабылдаймыз.

Бұзылған кезең мен табиғи кезеңді салыстыру нәтижесі Шу Талас алабы өзендеріндегі 50% қамтамасыздықтың ықтималдық мәні барлық бекеттерде азайғандығын көрсетті. Бұл алап бойынша бұзылған кезеңде немесе 1970 жылдардан кейін су қорының азайып бара жатқандығының бір дәлелі болып есептелетінін 2-суреттен байқауға болады.

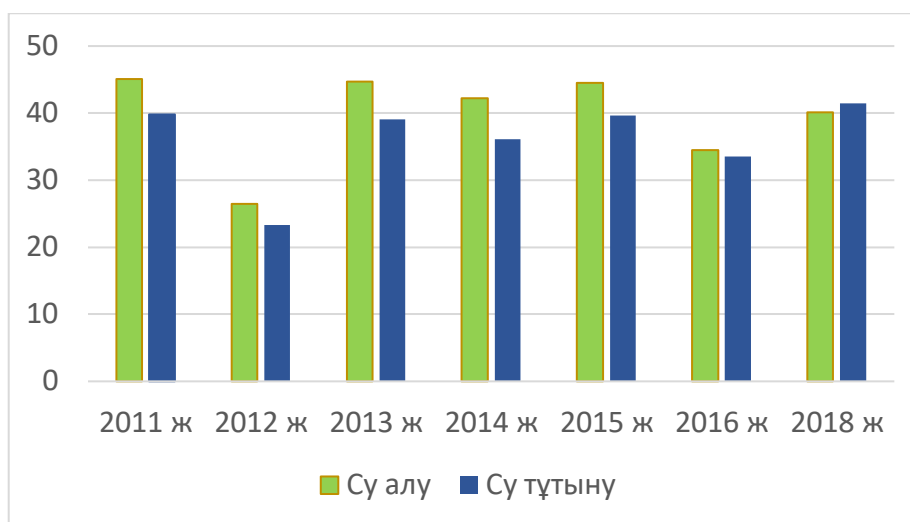

Сурет 2 – Шу-Талас өзені алабының 50% қамтамасыздықтағы табиғи және бұзылған кезеңдегі су өтімдері

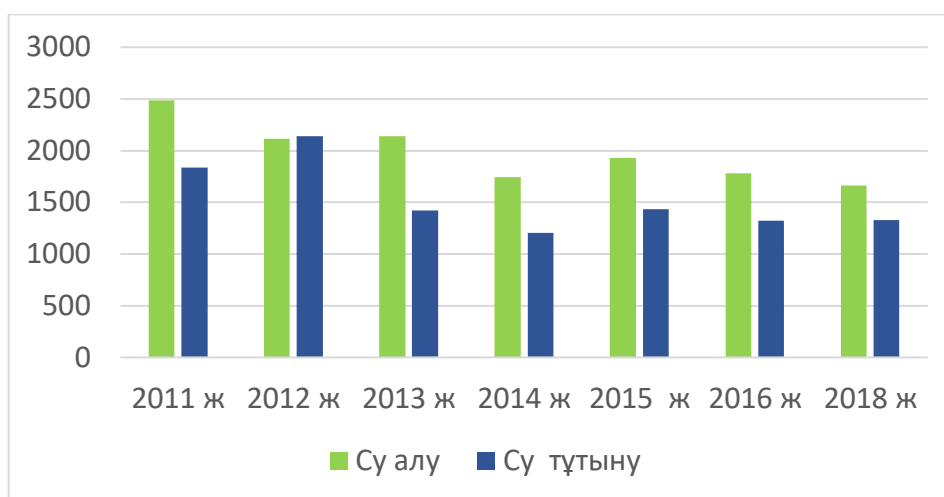
Шу-Талас өзені алабының Қазақстанға тиесілі бөлігі толығымен Жамбыл облысын алып жатыр. 2018 жылғы статистикалық мәлімет бойынша Жамбыл облысының халық саны 1 084 520 құрады. Халық санының өсіп, өнеркәсіп орындарының көбеюі су ресурстарының азайып, су тұтынудың көбейіп бара жатқандығын көрсетеді. Экономика салалары бойынша су объектілерін алу және суды тұтыну 3-5 суретте көрсетілген келтірілген [6-8].

3- сурет. Комуналдық тұрмыстық қажеттіліктер бойынша Шу-Талас бассейндік инспекциясының су объектілерін алу және пайдалану

4- сурет. Өнеркәсіптік (өндірістік) қажеттіліктер бойынша Шу-Талас бассейндік инспекциясының су объектілерін алу және пайдалану

5- сурет. Ауыл шаруашылық қажеттіліктер бойынша Шу-Талас бассейндік инспекциясының су объектілерін алу және пайдалану

Шу-Талас су шаруашылық алабының ағындысының 76 % трансшекаралық ағындыға тиесілі болғандықтан өзен алабының сумен қамтылу дәрежесі өте төмен. Өзен ағындысын есептеуде 2 кезеңге бөлінді. Бұл адамның шаруашылығы байқалған, яғни бұзылған кезең мен табиғи кезеңді салыстыру нәтежесі соңғы жылдары ағындының азайып бара жатқандығын көрсетеді.

Айырымдық интеграл қисықтары бойынша есептік кезеңнің басынан 70 жылдарға дейін судың көбейгендігі, одан кейін үдемелі түскендігі байқалады. Қазіргі уақыттың өзінде су ресурстарының азайып бара жатқандығын көреміз. Су тұтынудың жоғарылап, су ресурстарының азаюы үлкен қауіпке алып келетіні белгілі. Гидрологиялық қауіптің себептері: климаттың жаһандық және аймақтық өзгеруі, су жинау алабындағы шаруашылық қызмет, суды реттеу және тарату техникалық құралдарының жетілмегендігі.

Су қорын сақтап қалу мақсатында жүргізілетін ұсыныстар: ақаба сулардың барлық тазарту әдістерін қолданысқа енгізіп, ауыл шаруашылығында және өнеркәсіпте ақаба суды қолдану, су ресурстарына түсетін жүктемені төмендету, су қоймалары өндірісінің даму қарқынын азайту, өнеркәсіпте, ауыл және коммуналдық шаруашылықта тұщы суды тұтынуды қысқарту үшін неғұрлым заманауи

технологияларды қолдану, технологиялық процессте суды қайта пайдалану, өзен ағынын көпжылдық және маусымдық реттеу, жер асты су қорын пайдалану мүмкіндіктерін кеңейту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

10. Проект ПРООН. Обзор ситуации и предварительные рекомендации по деятельности, направленный на адаптацию к изменениям климата в Шу-Таласском бассейне. /Под ред. Н. Алексеевой и С. Коеппель, 2007.
11. Ресурсы поверхностных вод СССР. Вып 2. Средняя Азия. Бассейны оз. Иссык-Куль, рек Чу, Талас, Тарим. Л: Гидрометеиздат, 1973. – Т14. – 308 б.
12. 3 Республика Казахстан. Том 1: Природные условия и ресурсы.- Алматы, 2010.-506 б
13. 7 Государственный водный кадастр. Ежегодные данные о режиме и ресурсах поверхностных вод суши. 1983 г. Часть 1. Реки и каналы. Часть 2. Озера и водохранилища. Выпуск 3. Бассейны рек Сырдарья, Чу и Талас, Чимкент, 1985. - 101 б.
14. 8 Государственный водный кадастр. Ежегодные данные о режиме и ресурсах поверхностных вод суши. 1995 г. Часть 1. Реки и каналы. Часть 2. Озера и водохранилища. Выпуск 3. Бассейны рек Сырдарья, Шу и Талас, Алматы, 2001. - 117 б.
15. Методическое указание по оценке влияния хозяйственной деятельности на сток средних и больших рек и восстановление его характеристик. Гидрометеиздат, 1986
16. Гидрологический ежегодник. Выпуск 4. Бассейны рек Сырдарья, Чу и Талас, Фрунзе, 1979. – 215 б.
17. Алимкулов С.К., Турсунова А.А., Сапарова А.А., Загидуллина А.Р. Водные ресурсы речного стока южных регионов Казахстана: ретроспективное состояние, закономерности распределения // Материалы международной научно-практической конференции «Водные ресурсы Центральной Азии и их использование», посвященной подведению итогов объявленного ООН десятилетия «Вода для жизни». Казахстан, Алматы, 2016. – Книга 1, – С. 218-226.

Ашӯров А.М.⁹

Президент Республики Таджикистан, Эмомали Рахмон – инициатор

Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития», 2018-2028 годы

Аннотация: Статья посвящена теме «Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона - инициатора Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития», 2018-2028 годы». В статье рассматривается роль воды как важного элемента в жизни человека, а

⁹ Ашӯров Ардамехр Муродкулович старший научный сотрудник института изучения проблем стран Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан.